

Обсяг витрат для забезпечення інноваційної діяльності деревообробних підприємств України у 2007 р. порівняно з 2006 р. зріс у 8,9 раза [2] за їхньої частки у загальному обсязі цих витрат у промисловості 1,7 %. Зазначимо, що 99,3 % від обсягу цих витрат припало на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Фінансування інноваційної діяльності деревообробних підприємств України у 2007 р. відбувалося за рахунок коштів зарубіжних інвесторів – 41,3 % [2], за рахунок кредитів – 38 % [2], власних коштів – 20,2 % [2], решта (0,5 %) [2] – кошти держбюджету, які упродовж попереднього року для фінансування інноваційної діяльності підприємств з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини не було залучено.

Здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що хоча інноваційна діяльність підприємств з оброблення деревини та виробництва виробів з неї проходила на тлі загальноекономічного піднесення, інноваційна активність об'єктів господарювання вимагає покращення. Для вирішення цього завдання потрібно, насамперед, розробити методичний інструментарій та здійснити системні дослідження, які, на жаль, упродовж останніх років в країні не проводились. А без одержання конкретних оцінок щодо стану використання науково-технічного потенціалу, запровадження технологічних інновацій, наявності певного типу технологій, рівня конкурентоспроможності продукції, стану основних фондів, рівня наукомісткості виробництва неможливо визначитися з інноваційними та технологічними пріоритетами і, як наслідок, – досить складно розробити об'єктивну та результативну стратегію соціально-економічного розвитку країни.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2007 р. / Державний комітет статистики України. – К. : Вид-во "Консультант", 2008. – 36 с.
2. Збірник "Промисловість України у 2001-2007 рр." / Державний комітет статистики України. – К. : Вид-во "Консультант", 2008. – 54 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.ukrstat.com.ua>

УДК 338.43.02:369.022.6 (477)

Доц. А.Р. Дуб, канд. екон. наук – Львівська державна фінансова академія

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙНИХ АГРАРНИХ ГОСПОДАРСТВ ДО СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розкрито стан зайнятості, безробіття, травматизму і старіння серед членів сімейних аграрних господарств. Розглянуто проблему з визначенням основної зайнятості у власних господарствах. Запропоновано шляхи залучення членів особистих селянських і фермерських господарств до системи загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування (сприяти офіційному працевлаштуванню в соціально-побутовій сфері села, справляння страхових внесків одночасно із ринковим збором тощо).

Ключові слова: особисті селянські господарства, фермерські господарства, зайнятість, безробіття, страхові внески.

The state and prospects of bringing in of members of domestic agrarian economies is to the system of social security in Ukraine

Employment, unemployment, traumatism and senescence among the members of domestic agrarian economies status is exposed in the article. A problem is considered with determination of basic employment in own economies. The ways of bringing in of members of the personal economies of peasants and farmers are offered to the system of obligatory state social and pension security (instrumental in official employment in the social and domestic sphere of village, correction of insurance payments simultaneously with market collection and others like that).

Keywords: personal economies of peasants, economies of farmers, employment, unemployment, insurance payments.

Нині важко уявити собі державу, яка б не дбала про захист працюючого населення від настання соціальних страхових ризиків (безробіття, хвороби, нещасних випадків, настання старості тощо). З цією метою в межах кожної цивілізованої країни запроваджено систему соціального страхування. Не є виключенням і Україна. Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування задекларовано п'ять видів соціального страхування: з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві, пенсійне та медичне. Але функціонують лише перші чотири види. Для запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування потрібно прийняти певні правові акти.

Питання соціального страхування населення, зайнятого в сімейних аграрних господарствах потребують докладного розгляду та пошуку шляхів вирішення в умовах становлення ринкової економіки в Україні. Ще з часів Радянського Союзу у сфері соціального страхування селяни не мали рівних прав із робітниками та службовцями, зайнятими в інших галузях народного господарства. Не надто ситуація змінилась і в незалежній Україні. Проте селяни, як і працівники інших галузей хворіють, старіють, зазнають травм і потребують захисту з боку держави. Складність цих питань полягає у нестачі офіційного обліку зайнятості у власних господарствах та отриманих від цього прибутків.

Проблеми зайнятості, безробіття та соціального захисту сільського населення, частка якого становить третину всього населення України, завжди були та залишаються актуальними для вітчизняних урядовців і науковців. Значний внесок у дослідження питань зайнятості та використання праці в особистих селянських господарствах зробили А. Барабаш, Н.М. Бондаренко, В.С. Дієсперов, М.Й. Малік, М. Махсма, В.М. Мних, О.М. Могильний, О.М. Онищенко, Т. Решитько, А. Руснак, П.Т. Саблук, І.В. Свиноус, В.В. Юрчишин та інші. Проте в їхніх працях акцент здебільшого зроблено на проблемах зайнятості в селі, залишаючи поза увагою питання соціального страхування членів різних форм сімейних аграрних господарств.

Метою статті полягає у розкритті стану зайнятості, безробіття, травматизму та старіння серед членів сімейних аграрних господарств і запропонувати власне бачення можливих шляхів їхнього залучення до системи загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування.

За офіційними даними Державного центру зайнятості, безробітними серед сільського населення у 2005 р. були 400,9 тис. осіб, що на 45,7 % менше, ніж у 2002 р. [15, с. 187]. Проте у 2008 р. їхня кількість зросла і становила 426,6 тис. осіб [10]. Максимальний ж рівень прихованого безробіття в останні роки становить близько 1,4 млн осіб (57 % від загальної кількості зайнятих сільських жителів у аграрній галузі економіки). У розрізі регіонів цей показник коливається від 36 до 70 % [12, с. 101]. Пропозиція робочої сили у сільському господарстві значно перевищує попит на неї: на одне робоче місце в середньому по Україні претендує 25,6 осіб (у західних областях ця цифра сягає понад 250 осіб на місце) [11, с. 22]. Це виступає істотним спонукальним чинником до самозайнятості в сімейних аграрних господарствах.

Основними причинами потенційного аграрного безробіття є: перебування працівників у тривалих адміністративних відпустках, робота підприємств не на повну потужність, ведення домогосподарства тощо, а також вивільнення жителів села, зайнятих в інших галузях економіки, внаслідок світової фінансової кризи.

Погіршення трудового потенціалу села спричиняє неналежний рівень охорони праці та високий рівень травматизму в аграрній сфері. Проблеми травматизму в сільському господарстві пов'язані з перенапруженням працівників, їхньою низькою кваліфікацією, халатністю, а також застарілою і спрацьованою технікою. Здебільшого, травмування працівників відбувається через неправильне поводження із сільськогосподарською технікою та реманентом, автотранспортом, електричним струмом, внаслідок пожеж. У сімейних аграрних господарствах практично не реєструються і не обліковують гострі професійні отруєння пестицидами та хімікатами, недотримуються норми допустимого вагового навантаження, особливо доярки, немає належного організованого контролю за працею вагітних жінок. Поширенню профзахворювань та виробничого травматизму сприяє також відсутність кваліфікованих медичних працівників, періодичних оглядів і своєчасної діагностики зайнятих у сімейних аграрних господарствах. На початок 2008 р. 56,7 тис. осіб (8,2 % до облікової кількості штатних працівників) у сільському господарстві працювали в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, а щонайменше 69,4 тис. осіб (10,0 % до облікової кількості штатних працівників) – у шкідливих і важких умовах праці [14, с. 399, 400]. Як наслідок, захворювання та виробничий травматизм справляють негативний вплив на тривалість життя агровиробників. Так, середня тривалість життя чоловіків на селі становить 62,3 роки, а жінок – 73,2 роки.

Варто також відзначити, що старіння сільського населення набирає загрозливих обсягів. Так, в 2007 р. частка пенсіонерів у сільських домогосподарствах становила 28,3 % усіх членів цих господарств. Середній вік осіб у 2007 р. становив 58 років (54 роки серед чоловіків та 61 – серед жінок) [14, с. 170, 179]. Становище сільських пенсіонерів важко назвати задовільним. Це зумовлено такими чинниками, як низький розмір пенсії, віддаленість органів соціального захисту від їхнього місця проживання, важкість праці в сільському господарстві, особливо для людей похилого віку тощо. Під час розгляду

питань соціального страхування членів сімейних аграрних господарств першочергового значення набуває визначення статусу зайнятого в цих господарствах, оскільки зайнятість є чи не основним чинником участі в системі соціального страхування.

Основною формою сімейних аграрних господарств нині є особисті селянські господарства. Статтею 8 Закону України "Про особисте селянське господарство" встановлено, що члени цих господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно та відповідно до Закону України "Про зайнятість населення" належать до категорії зайнятих за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною. Дев'ятою ж статтею першого вказаного закону сказано, що члени особистих селянських господарств беруть участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах у порядку, встановленому законодавством [1].

Сьогодні досить важко трактувати поняття "основна зайнятість в особистому селянському господарстві", оскільки частина членів господарства працює одночасно в несільськогосподарських галузях економіки та у власному господарстві, а частина виїхала на заробітки в інші регіони чи країни, де працює без офіційної реєстрації, проте належить до селян, а отже, може трактуватися як зайнята в особистому селянському господарстві. До того ж потрібно враховувати і сезонну специфіку зайнятості в сільському господарстві, коли людина тривалий час недовантажена у власному господарстві.

Деякі вітчизняні науковці, зокрема А. Руснак та Т. Решитько, пропонують вважати зайнятими в особистому селянському господарстві осіб працездатного віку, на яких припадає не менш як по 2 га землі [13, с. 5]. Проте, ми вважаємо таке визначення не зовсім логічним, оскільки, якщо сім'я складається з 4-5 працездатних осіб, які фактично зайняті в особистому господарстві, то на одну особу може припадати менше 2 га землі. За кордоном особу вважають зайнятою у власному господарстві, якщо її дохід від цієї діяльності сягає певної встановленої законодавством межі. Цей критерій, на нашу думку, доцільно застосувати і для членів вітчизняних особистих селянських господарств, попередньо розробивши і впровадивши систему обліку членів селянських домогосподарств.

Дещо інша ситуація із визначенням статусу зайнятого у другій формі сімейних аграрних господарств – у фермерському господарстві. Оскільки фермерство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, яка діє на підставі статуту, то члени цього господарства є зайнятими в ньому за умови зазначення цього у статуті [2].

Пунктом 4 статті 6 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", пунктом 2 статті 4 та частиною 3 статті 6 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням", пунктом 2 частини першої статті 11 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" встановлено, що особи, які забезпечують себе роботою самостійно, ма-

ють право на отримання соціального захисту за рахунок відповідних фондів соціального страхування за умови сплати страхових внесків. Тобто вони повинні укласти договори добровільного страхування з фондами, в яких зазначатиметься термін дії договору; обсяг і порядок сплати страхових внесків; умови набуття застрахованою особою права матеріального забезпечення; умови розірвання договору; права й обов'язки сторін, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору; інші умови за згодою сторін або передбачені типовим договором про добровільну участь у системі соціального страхування. Отже, члени особистих селянських та фермерських господарств (оскільки із трьох згаданих вище законів тільки в Законі України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" в переліку самостійно зайнятих осіб виокремлено членів фермерських господарств) можуть бути охоплені системою соціального страхування (на випадок безробіття, з тимчасової втрати працездатності, від нещасного випадку на виробництві) лише добровільно сплачуючи страхові внески [3-7].

Обсяг страхових внесків на 2009 р. для добровільно застрахованих осіб на соціальне страхування, на випадок безробіття, становить 2,2 % суми оподаткованого доходу (прибутку); на соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності – 1,9 % суми оподаткованого доходу (прибутку); на соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві – одна мінімальна заробітна плата (з 01.01.2009 – 605 грн, з 01.04.2009 – 625 грн). Зазначені обсяги зборів стають істотним бар'єром для соціального страхування селян, зайнятих у власних господарствах [6, 7].

Законом "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (пп. 2-4 статті 11) встановлено, що пенсійному страхуванню підлягають особи, які забезпечують себе роботою самостійно й отримують дохід від такої діяльності, а також окремо виділено членів фермерського господарства. Проте пунктом 3 статті 1 та абзацом 1 статті 3 Закону України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" визначено, що лише суб'єкти підприємницької діяльності (тобто фермери) зобов'язані зареєструватися в органах Пенсійного фонду як платники збору [8]. Обсяг збору для них становить 33,2 % оподаткованого доходу [9]. Щодо членів особистого селянського господарства такої умови немає. Звідси випливає, що якщо людина працюватиме лише у власному селянському господарстві, то з настанням старості вона практично буде позбавлена пенсії, оскільки для неї не встановлено бази та обсягу страхових внесків, незважаючи на те, що самостійно зайняті особи підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню.

Розглядаючи питання соціального страхування селян, варто зазначити, що понад 16 % усіх особистих селянських господарств (абсолютних величин статистика не наводить) залучали найманих працівників, тому 7,2 % усіх ОСГ використовували найману працю постійно, 54,0 % – для сезонних робіт, 38,8 % – одноразово. У фермерських господарствах у 2007 р. було зайнято 90785 найманих працівників (78,7 % – усіх працівників фермерських господарств), з них 75718 осіб працювали на постійній основі [14, с. 177, 151]. Законодавством про соціальне страхування передбачено, що працівники, які

працюють за наймом на основі трудового договору, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному та пенсійному страхуванню. Тобто здійснюється нарахування на фонд оплати праці найманих працівників до усіх фондів соціального страхування та утримання із виплаченої їм заробітної плати (крім Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві). Тобто працівники, які офіційно працюють у фермерських господарствах, мають право отримати допомогу у разі настання соціальних страхових випадків. Особисті ж селянські господарства здебільшого не укладають трудових договорів із найманими працівниками, позбавляючи останніх соціального страхового захисту.

У соціальному страхуванні, на випадок безробіття та в пенсійному страхуванні, справляються внески також і з договорів цивільно-правового характеру. Сучасний стан та подальше вирішення питань, пов'язаних із зайнятістю та соціальним страхуванням членів сімейних аграрних господарств, вимагають виважених заходів державної політики в цій сфері. Першим таким кроком повинен стати подвірний перепис членів господарств, який можна здійснити за допомогою сільських рад. Це дасть змогу точно визначити кількість осіб до працездатного, працездатного та похилого віку; встановити, скільки осіб зареєстровано як безробітні, а фактично зайняті у власному господарстві; скільки осіб виїхало на заробітки в інші регіони чи країни, а також підпадають під маятникову міграцію. Перепис дасть змогу реально оцінити ситуацію із зайнятістю членів сімейних аграрних господарств.

Потрібно також через сільські ради провести інвентаризацію об'єктів соціально-культурної сфери (із зазначенням їхнього стану). Такий крок може мати подвійний ефект: дасть змогу створити місця в соціальній сфері села та сприяти їй відновленню. Своєю чергою зайнятість автоматично дає право на отримання матеріального забезпечення у разі настання соціальних страхових ризиків.

Сприяти працевлаштуванню сільських жителів на місці може й формування приватних підприємств комплексного побутового обслуговування за участю Фонду соціального страхування на випадок безробіття (шляхом надання підвищеного обсягу одноразової допомоги безробітному для організації підприємницької діяльності на селі).

Особисті селянські господарства, які належать особам пенсійного та передпенсійного віку, котрі не в змозі, або не бажають обробляти земельні ділянки, можуть переорієнтовувати діяльність на надання послуг сільського туризму (особливо в гірських і курортних районах). При цьому Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" передбачає надання інформаційних та консультаційних послуг, пов'язаних з працевлаштуванням пенсіонерів [3].

Для того, щоб селяни пенсійного віку почували себе повноцінними членами суспільства, потрібно забезпечити з боку держави належний рівень соціального захисту, культурно-просвітницьку роботу, доступ до всіх засобів масової інформації, налагодити транспортну мережу, розвивати збутову інфраструктуру. Окрім того, варто запроваджувати нагромаджувальну пенсійну систему та сприяти розвитку недержавних пенсійних фондів, через які селяни працездатного віку (особливо фермери та члени їхніх сімей) змо-

жуть нагромаджувати кошти для забезпечення своєї старості, шляхом здійснення відрахувань від реалізованої продукції та наданих послуг.

Поширенню соціального страхування на сільських жителів може сприяти інформування і пропагування найманих працівників (сезонних, разових) про потребу офіційно укласти трудові договори, що забезпечить їм гарантії за всіма видами соціального страхування.

Сьогодні для залучення хоча б частини членів сімейних аграрних господарств до системи соціального страхування, на нашу думку, доцільно запровадити одночасне справляння ринкового збору та страхових внесків, адже значна частини селянських господарств реалізує вироблену продукцію на ринку. Під час сплати ринкового збору селянину видаватимуть документ, в якому зазначатимуть інформацію про сплату особою коштів на соціальне та пенсійне страхування. Обсяг такого збору пропонуємо визначати на основі мінімальної заробітної плати, внесків на соціальне страхування для найманих працівників і розраховувати на 10 днів у місяці (оскільки селяни реалізують продукцію не щодня). Так, виходячи з мінімальної зарплати 605 грн та обсягу утримань із суми оплати праці, що містить основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, зокрема в натуральній формі, які підлягають обкладанню податком із доходів фізичних осіб (1 % – на страхування від тимчасової втрати працездатності; 0,6 % – на страхування на випадок безробіття; 2 % – на пенсійне страхування; на страхування від нещасних випадків на виробництві працівники не несуть жодних витрат, проте ми пропонуємо брати тариф, встановлений для сільського господарства, – 0,2 % [6, 7]), встановлених на 2009 р., обсяг збору на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для селян становитиме 23 грн на місяць, або 2,30 грн у розрахунку на день.

Варто враховувати також, що продукцію на ринок може возити лише один член господарства, в такому випадку під систему соціального страхування підпадатиме тільки він. Для того, щоб застрахувати інших членів домогосподарства за них потрібно сплатити цей збір і оформити відповідний документ. У разі настання страхового випадку селянин зможе розраховувати на отримання матеріального забезпечення за рахунок коштів фондів соціального страхування, виходячи з мінімальної заробітної плати.

Отже, з викладеного вище можна зробити висновок, що в Україні досить високий рівень прихованого безробіття серед сільського населення, що змушує їх до самостійно зайнятості у власних господарствах. Соціальний захист селян від травматизму та захворювання перебуває на неналежному рівні, а виробничі нещасні випадки практично не обліковують. Старіння сільського населення набирає загрозливих обсягів, а умови їхнього проживання важко назвати задовільним.

Для залучення максимальної чисельності працездатного сільського населення до системи соціального страхування потрібно, на нашу думку, передусім, сприяти їхньому офіційному працевлаштуванню в соціально-побутовій сфері села та шляхом державної реєстрації як суб'єкт господарювання (міні-ферми, господарства, що надають послуги з сільського туризму) або

розробляти інші механізми поширення соціального страхування на селян (справляння внесків одночасно з ринковим збором). Це з одного боку дасть змогу захистити селян від соціальних страхових ризиків, а з іншого, – сприятиме становленню ринкових відносин на селі.

Література

1. **Закон України** "Про особисте селянське господарство" від 15 травня 2003 р. № 742-IV (зі змінами і доповненнями).
2. **Закон України** "Про фермерське господарство" від 19 червня 2003 р. № 973-IV (зі змінами і доповненнями).
3. **Закон України** "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 р. № 1533-III (зі змінами і доповненнями).
4. **Закон України** "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 23 вересня 1999 р. № 105-XIV (зі змінами і доповненнями).
5. **Закон України** "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням" від 18 січня 2001 р. № 2240-III (зі змінами і доповненнями).
6. **Закон України** "Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування від 11 січня 2001 р. № 2213-III (зі змінами і доповненнями).
7. **Закон України** "Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 22 лютого 2001 р. № 2272-III (зі змінами і доповненнями).
8. **Закон України** "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 9 липня 2003 р. № 1058-IV (зі змінами і доповненнями).
9. **Закон України** "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" від 26 червня 1997 р. № 400/97-ВР (зі змінами і доповненнями).
10. **Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 2008 р.** [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2008/rp/sz_br/sz_br_u/kzbr_m_u2008.htm
11. **Могильний О.М.** Перспективи зайнятості сільського населення України в контексті глобалізації аграрних ринків // *АгроСвіт*. – 2004. – № 19. – С. 22-28.
12. **Населення і трудові ресурси села** : навч. посіб. / Ін-т аграрної економіки УААН; Українська академія держ. управління при Президенті України; Науково-дослідний центр нормативів праці Міністерства аграрної політики України. – К., 2002. – 277 с. – Бібліогр.: С. 229-232.
13. **Руснак А., Решитько Т.** Шляхи та методи врегулювання проблеми зайнятості членів особистих селянських господарств // *Праця і зарплата*. – 18 березня 2009 р. – № 11. – С. 4-5.
14. **Статистичний щорічник "Сільське господарство України"** за 2007 р. / Держком. статистики України : за заг. керівн. Ю.М. Остапчука. – К., 2008. – 369 с.
15. **Україна у цифрах у 2005 р.** Статистичний щорічник // Держком. статистики України : за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Вид-во "Консультант". – 2006. – 248 с.

УДК 330.322:001.8

*Доц. О.І. Іляш, канд. екон. наук;
магістрант С.М. Кулай – Львівська КА*

ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У РИНКОВИХ УМОВАХ І НАПРЯМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проаналізовано інвестиційну діяльність на макро- та мікроекономічному рівнях. Обґрунтовано механізм використання інвестиційного потенціалу в сучасних умовах. Запропоновано основні напрямки формування власних інвестиційних ресурсів підприємства.